



TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:13

Geliş Tarihi: 24.03.2018

Kabul Tarihi:01.06.2018

Sayfa:292-303

ISSN: 2147-8872

ÖDEMİŞ'İN EFE VE ZEYBEK TÜRKÜLERİNE FONOLOJİK BAKIŞ

Zeliha Gaddar*

Özet

Ege bölgesinde yer alan Ödemiş, İzmir'in bir ilçesidir. Bu çalışmada, Ödemiş'in efe ve zeybek türküleri fonolojik açıdan incelenmiş; ses olayları, ses değişimleri, standart Türkiye Türkçesindeki benzer kullanımların yanı sıra türkülerde rastlanan fonolojik özellikler ortaya konulmuştur. Tespit edilen fonolojik özellikler ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır. Ünlülerle ilgili ses özellikleri ünlüler, ünsüzlerle ilgili ses özellikleri ise ünsüzler başlığı altında çeşitli alt başlıklar oluşturularak incelenmiştir. Çalışma sonucunda türkülerin standart dile göre orijinal bulunan özellikleri vurgulanmıştır. Türküler, ait olduğu milletin tarihi ve kültürü hakkında bilgiler içerir. Toplumun geçirdiği kültürel değişimleri gözler önüne serer. Önemli birer folklor ve filoloji malzemesi olan Ödemiş türküleri, standart Türkiye Türkçesinin yanı sıra yörenin ağız özelliklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Ağızlar üzerine yapılan çalışmalar, bir dilin geçirdiği aşamaları göstermekle birlikte dili tanıma ve öğrenme imkanı sunan çalışmalardır. Bu açıdan Ödemiş'in efe ve zeybek türküleri, içerdiği yerel ve özel kullanımlarla dil incelemeleri için önemli bir malzeme oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ödemiş, efe, zeybek, türküler, fonoloji.

*Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
orcid.org/0000-0003-4707-8895, zgaddar@karatekin.edu.tr

PHONOLOGICAL VIEW OF THE EFE AND ZEYBEK FOLK SONGS OF ÖDEMiŞ

Abstract

Ödemiş is located in the Aegean region. It is the district of Izmir. In this work, the efe and zeybek folk songs of Ödemiş is examined in terms of phonological. The guidelines of the phonological features of the folk songs, e.g. soun events, sound-changings, are presented comparatively with the same usages found in Standard Turkey Turkish. The identified phonological features are grouped under two main headings as vocals and consonants. The sound events about the vocals are examined under the title of vocal by creating various subtitles. The sound events about the consonants are examined under the heading of consonants by creating various subtitles. As a result of the study, the original features of the folk songs according to the Standard language are emphasized. Folk songs contains information about the history and culture of the nation to which it belongs. It reveals the cultural changes that the society has undergone. The folk songs of Ödemiş which is an important philology and folklore material, as well as Standard Turkey Turkish also contains dialects of the region. The studies on the dialects are studies that show the steps that a language takes and provide the possibilities of language recognition and learning. From this point of view, the efe and zeybek folk songs of Ödemiş are important materials for language studies with their local and special uses.

Keywords: Ödemiş, efe, zeybek, folk songs, phonology.

GİRİŞ

Efelik kültürü, Ege bölgesi temel olmak üzere Marmara bölgesinin güneyi, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin batısıyla Akdeniz bölgesinin kuzey ve batı kesimlerini içine alan, Anadolu'nun yarıya yakınına kapsayan bir alanda oluşturulmuş, zengin bir geleneğe adını vermiş, Türk kültürünün çok önemli parçalarından biridir (Karpuz ve Gaddar, 2012: 29).

Izmir'in ilçesi Ödemiş, bir tarih ve kültür kentidir. Haksızlıklara karşı duruşlarıyla, Anadolu'nun kurtuluş mücadelesine katkıda çok ileri düzeylere kadar gelişen eylemleriyle birer milli kahraman olarak belleklere kazınan Ödemiş ve çevresi efelerinden Gökçen Hüseyin Efe, Kamalı Mustafa Efe, İnce Mehmed Efe, Postlu Mustan Efe, Osman Efe, Çakırcalı Mehmet Efe ve burada adını sayamadığımız birçok efe ve zeybek adına türküler yakılmıştır.

Önemli birer folklor ve filoloji malzemesi olan bu türküler, standart Türkiye Türkçesinin (STT'nin) yanı sıra yörenin ağız özelliklerini de barındırmaktadır. "Ağız" sözcüğü bir dil bilimi terimi olarak "aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili

(TDK, 2005)” biçiminde tanımlanmaktadır. Bir dilin ağızları onun tarihi gelişimini gözlemlemek açısından çok önemlidir.

Karpuz ve Uysal; ağızların, dilin değişim ve gelişim özelliklerini belirlemek açısından önemli bilgiler sunduğunu belirtmiş, ayrıca ağızların sözlü geleneğin sürdürülmesinde ve dil incelemelerinin gerçekleştirilmesindeki rolünden bahsetmiştir (Karpuz ve Uysal, 2009: 55).

Bu çalışmada Ödemiş’in efe ve zeybek türküleri fonolojik açıdan incelenmiş; ses olayları, ses değişimleri, STT’deki benzer kullanımların yanı sıra türkülerde rastlanan fonolojik özellikleri ortaya konulmuştur. Çalışmada Ödemiş Lisesi Eski Eserleri Koruma ve Tanıtma Kolu tarafından 1980 yılında yayımlanmış Bülten temel alınmış, bu yayındaki Latin harfleriyle verilen yazım esas kabul edilerek ele alınan örneklerin ses özellikleri bu yazıma göre belirlenmiştir. Tespit edilen fonolojik özellikler *ünlüler* ve *ünsüzler* olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır. Ünlülerle ilgili ses özellikleri *ünlüler*, ünsüzlerle ilgili ses özellikleri ise *ünsüzler* başlığı altında çeşitli alt başlıklar oluşturularak incelenmiştir.

1. ÜNLÜLER

Tablo 1: Ünlüler

Ünlüler	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a, â	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

Türkülerdeki kelimelerde kullanılan ünlüler yukarıdaki gibidir. Türkçe kelimelerde uzun ünlü bulunmaz ancak Arapça veya Farsçadan alınmış bazı kelimelerde uzun a (â) bulunduğu için bu ünlü tabloya eklenmiştir: *Bozulmuş Müslümanlar*; *gâvur*, *İslâm seçilmez* (GETb), *Rüzgâr gibi nefesi* (ÖET).

Ünlülerle ilgili yukarıda verilen terminoloji kullanılarak Ödemiş’in efe ve zeybek türkülerindeki ses olayları tespit edilmeye çalışılmıştır:

1.1. Ünlü Uyumları

1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu (Büyük Ünlü Uyumu)

Kalınlık-incecik uyumu Eski Türkçeden bu yana Türkçenin değişmez bir ses kuralıdır. Muharrem Ergin kalınlık incelik uyumunun “*Türkçenin eskiden beri en büyük ve en yaygın ses kanunu (Ergin, 2000: 140)*” olduğunu belirtmiştir. Bu kurala göre ilk ünlüsü kalın olan (a, ı, o, u) kelimelerin bütün ünlüleri kalın, ilk ünlüsü ince olan (e, i, ö, ü) kelimelerin de bütün ünlüleri incedir.

Ödemiş'in efe ve zeybek türkülerinde STT'ye göre kalınlık-incelik uyumunun ileri düzeyde olduğunu gösteren örnekler bulunmaktadır. Türkülerde kelime tabanlarında ilerleyici benzeşme ile hem kalın ünlülü kelimelerin ince sıraya geçtiği hem de ince ünlülü kelimelerin kalın sıraya geçtiği örneklerle karşılaşılmaktadır:

Kirez bahçesinde mavizer sesi [< *kiraz*] (KET)

Şahan değilim ki havalarda uçayım [< *şahin*] (ÇETb)

Ek ve edatlarda da ilerleyici benzeşme ile kalınlık-incelik uyumu oluşturulmaktadır:

Şu derenin suları *kannan* akıyor [< *kan ile(n)*] (GETb)

STT'de "i-" fiili çoğu zaman düşer ve kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak ekleşme gerçekleşir: hasta-y-dı< hasta-y-idi (Ergin, 2000: 329). Türkülerde de aynı kullanım görülmektedir:

Sen dağlarda efeydin / İnsanlardan *yanaydın* [< *yana idin*] (KT)

Kör Bayramı *sorarsan* / Sol dizinden vuruldu [< *sorar isen*] (KB)

Türkülerde STT'ye göre kalınlık-incelik uyumunun geri olduğu örneğe de rastlanmaktadır:

Fındık *Sıddikem* / Ödemiş'in şekeri [< *Sıdika 'm*] (FST)

Bahçevanda vurdular [< *Bahçıvan 'da*] (KT)

1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Küçük Ünlü Uyumu)

Türkçede son zamanlarda görülen (Ergin, 2000: 141) düzlük-yuvarlaklık uyumu, bir kelimenin ilk hecesinde düz ünlü (a, e, ı, i) bulunuyorsa, diğer ünlü ya da ünlülerin düz; yuvarlak ünlü (o, ö, u, ü) bulunuyorsa, diğer ünlü ya da ünlülerin düz-geniş (a, e) veya dar-yuvarlak (u, ü) olması kuralıdır. Bazı eklerin yuvarlak ünlülü, bazılarının düz ünlülü olduğu EAT döneminde bu kural STT'deki gibi etkili değildir.

Türkülerde STT'ye göre düzlük-yuvarlaklık uyumunun geri olduğu örneğe rastlanmaktadır:

Kırat *kaygulanır* da yemez yemini [< *kaygulanır*] (KEA)

"çamur" örneğinin STT'de olduğu gibi uyumu bozan şekli görülmüştür:

Kıratımın bacakları / *Çamur* olmuş saçakları [*çamur ~ çamır*] (PMET)

1.2. Ünlü Türemesi

Bir kelimedede STT'deki kullanımından farklı olarak iç seste, yan yana bulunan iki ünsüz arasında düz-dar ünlünün türetildiği görülmektedir:

Kirez bahçesinde *mavizer* sesi [< *mavzer*] (KET)

1.3. Ünlü Düşmesi

Hem tabanlarda hem de ekleşme sonucu vurgusuz orta hece ünlüsü Ödemiş'in efe ve zeybek türkülerinde düşmektedir. STT'den farklı olarak iç seste "a" ünlüsünün düştüğü örneklere rastlanır:

Biz Yunana esir düştük / Yunan bizi *burda* bırak [< *burada*] (PET)

Osman zeybeğin anası / Ağlaya ağlaya *parlandı* [< *paralandı* (< *Far. pāre*)] (OZT)

STT'de son hecesi dar ünlülü olan iki veya daha çok heceli bir kelimeye bir ünlü eklenirse, kelimenin sondan bir önceki hecesindeki dar ünlü, vurgusunun zayıflaması sebebiyle düşer (Coşkun, 2010: 59). Bu durum Ödemiş'in türkülerinde de paralellik gösterir:

Bir yiğitin harbe *gönlü* var ise [< *gönülü*] (ÇETb)

Kıratımı nallatırım / çöl ovada *oynatırım* [< *oyun*] (PET)

İç seste, Arapça ve Farsçadan geçmiş kelimelerin vurgusuz ünlüleri STT'de olduğu gibi düşürülmüştür:

Ay geçer gün *devr* olur [< *devir*] (ÇETc)

"ile" edatının ön sesi "i" düşürülmekte edat kelimeye "+nA" biçiminde bağlanarak "+n" vasıta ekini de kuvvetlendirici olarak alabilmektedir:

Şu derenin suları *kannan* akıyor [< *kan ile(n)*] (GETb)

STT'de de görüldüğü gibi "i-" fiili düşebilmektedir:

Sen *ölürsen* Kamalım ben nasıl ederim [< *ölür isen*] (Öİ)

Sen dağlarda *efeydin* [< *efe idin*] (KT)

İnsanlardan *yanaydın* [< *yanaidin*] (KT)

Kör Bayramı *sorarsan* [< *sorar isen*] (KB)

1.4. Ünlü Değişmesi

Ünlü değişmeleri, ünlüler arasında kalın ünlülerin incelenmesi, ince ünlülerin kalınlaşması, geniş ünlülerin daralması, dar ünlülerin genişlemesi, düz ünlülerin yuvarlaklaşması ve yuvarlak ünlülerin düzleşmesi biçiminde görülen ses değişmeleridir (Konuyla ilgili kapsamlı inceleme için ayrıca bkz. Boz, 2002: 40-55; Uysal, 2011: 40-48). Türkçenin en önemli ses özelliklerinden biri ses uyumuna sahip olmasıdır. Değişmelerin genel sebebi ünlülerin benzeşmesi kuralıdır. Ayrıca ünsüzlerin ünlüler üzerindeki değiştirici etkisi de önemli rol oynamaktadır.

1.4.1. Kalınlaşma: İlerleyici benzeşme yoluyla kelime bünyesindeki bir ünlünün bir diğer ünlüyü inceden kalına dönüştürmesi biçiminde görülür:

Şahan değilim ki havalarda uçayım [< *şahin*] (ÇETb)

1.4.2. İncelme: İlerleyici benzeşme yoluyla kelime bünyesindeki bir ünlünün bir diğer ünlüyü kalından inceye dönüştürmesi biçiminde görülür:

Kirez bahçesinde mavizer sesi [*< kiraz*] (KET)

Benzeşme kuralı gibi belli bir sebebe bağlanamayan incelme örneğine de rastlanır:

Fındık *Siddikem* / Ödemiş'in şekeri [*< Sıdika 'm*] (FST)

1.4.3. Genişleme: Gerileyici benzeşme yoluyla kelime bünyesindeki bir ünlünün bir diğer ünlüyü dardan geniş dönüştürmesi biçiminde görülür:

Mor fesini *geysen* ya [*< giysen*] (KT)

Mor fesini de *geysen* ya [*< giysen*] (ÇETc)

İki yönlü benzeşme yoluyla da dar ünlünün geniş ünlüye dönüştürüldüğü genişleme örneğine rastlanmaktadır:

Bahçevanda vurdular [*< Bahçıvan*] (KT)

1.4.4. Daralma: “ş, y” gibi daraltıcı özelliği olan ünsüzlerin geniş ünlüyü dar ünlüye dönüştürdüğü daralma örneği görülür:

Mustafa Efe giyer de *puşulu* fes [*< poşulu*] (KET)

STT’de olduğu gibi “y” ünsüzü kendisinden önce gelen “a/e” geniş ünlülerini daraltma eğilimindedir:

Her yanları *görünmüyor* gümüşten [*< görünmeyer*] (İMT)

Bir yiğitin harbe gönlü var ise / Ona günah yok *diyorlar* [*< deyorlar*] (ÇETb)

1.4.5. Yuvarlaklaşma: STT’ye göre düzlük-yuvarlaklık uyumunun geri olduğu yuvarlaklaşma örneğine rastlanır.

Kırat *kaygulanır* da yemez yemini [*< kaygılanır (kaygı < EAT kaygı)*] (KEA)

1.5. Ünlü Birleşmesi

Birleşik kelime oluştururken ya da kelimeler birleşik söylenirken yan yana gelen iki ünlü birleşerek tek bir ünlü meydana getirir. Türkülerde bu türden ünlü birleşmesi örneklerine rastlanmaktadır:

Aman da Gökçen Efem *netdin neyledim* seni [*< ne ettin ne eyledim*] (GETb)

Aradılar sordular / *Birgi'çinde* buldular [*< Birgi içinde*] (KZT)

Sen ölürsen Kamalım ben *nasıl* ederim [*< ne asıl*] (Öİ)

Olamaz gayrı [*< ola umaz*] (KB)

2. ÜNSÜZLER

Tablo 2: Ünsüzler

Ünsüzler		Ağız		Geniz
		Tonlu	Tonsuz	Tonlu
Dudak	Sürekli	-	-	m
	Süreksiz	b	p	-
Diş Dudak	Sürekli	v	f	-
	Süreksiz	-	-	-
Diş	Sürekli	z	s	n
	Süreksiz	d	t	-
Diş Damak	Sürekli	j	ş	-
	Süreksiz	c	ç	-
Ön Damak	Sürekli	y, l, r	-	-
	Süreksiz	g	k	-
Art Damak	Sürekli	ğ	-	-
	Süreksiz	-	-	-
Gırtlak	Sürekli	-	h	-

Yukarıdaki tabloda ünsüzlerin ton, boğumlanma noktası, ses yolu ve hava yolu bakımından tasnifi verilmiştir. STT’de kelime sonunda “b, c, d, g” sesleri bulunmaz. (ET’te bazı hece ve kelime sonlarında “d” ve “g” sesi görülmekteydi: tod- > doy-, kod- > koy-, öd “zaman”, kutad-gu; tağ > dağ, ölüğ > ölü gibi.) Bu kural gereği alıntı kelimelerde kelime sonunda yer alan “b, c, d, g” tonlu sesleri, STT’de tonsuz “p, ç, t, k” biçiminde kullanılmaktadır. Türkülerde “t”li örneklerin yanında “d”li örnekler de görülür: Atma *Mehmed* vurursun / Sonra da pişman olursun (ÇETA), El kızından *murat* alınmaz Efem (ET).

Ünsüzlerle ilgili yukarıda verilen terminoloji kullanılarak Ödemiş’in efe ve zeybek türkülerindeki ses olayları tespit edilmeye çalışılmıştır:

2.1. Ünsüz Değişmeleri

2.1.1. Tonlulaşma

Tonlulaşma (ötümlüleşme, titreşimlileşme, sedalılaşma) tonsuz ünsüzlerin, yerini tonlu karşılıklarına bırakmasıdır (Boz, 2002: 55). ET’teki kelime başı “k”, “t” tonsuz

ünsüzlerinin Oğuz lehçelerinde “g”, “d” tonlu ünsüzlerine değişmesi yaygın bir fonetik eğilimdir. STT’de görülen bu değişme türkülerde de görülür.

d < t: Kamalı derler de *dağlar* efesi [*dağ < ET tag*] (KET)

g < k: Yanıma *gelmesin* ölümden korkan [*gel- < ET kel-*] (KET)

Arapça ya da Farsçadan alınma kelimelerde kelime başı tonlu ünsüzlerinin yerine tonsuz ünsüzler kullanılabilir. Türkülerde “t” ünsüzünün tonlulaştığı örneğe rastlanmaktadır:

d < t: Muhabbetler kuruldu / *Desti* dümbek vuruldu [*< testi*] (KB)

Arapça yahut Farsçadan alınma kelimelerin sonunda yer alan “b”, “c”, “d” gibi tonlu sesler, STT’de tonsuz “p”, “ç”, “t” biçiminde kullanılmaktadır. Türkülerde kelime son sesi hem tonlu hem tonsuz biçimde görülebilmektedir.

d < t: İnce *Mehmed* Efem martin takmış koluna [*< Mehmet*] (İMEUH)

İnce *Mehmed* Efem inip gelir inişten [*< Mehmet*] (İMT)

Atma *Mehmed* vurursun [*< Mehmet*] (ÇETa)

Kelimenin iç sesinde, tonsuz ünsüzlerin; önceki ya da sonraki ünlünün etkisi, iki ünlü arasında kalma, tonlu ünsüzle ilerleyici ya da gerileyici benzeşme gibi sebeplerle tonlulaştığı sıklıkla görülür. İç seste tonlulaşma türkülerde bir iki örnek dışında STT ile paralellik gösterir:

d < t: Çıkmış Gökçen kalenin düzüne ateş *edip* yakıyor [*< et-ip*] (GETb)

Aman da Gökçen Efem *netdin* neyledim seni [*< ne ettin*] (GETb)

g < k: Çek kayıkçı *kayığını* geçeyim [*< kayık-ını*] ÇETb)

İnce Mehmed kara *toprağa* eş oldu [*< toprak-a*] (İMT)

Düşmana çoktur kini / *Yattığı* aslan ini [*< yattık-ı*] (ÖET)

Arapça yahut Farsçadan alınma kelimelerin son sesindeki tonsuz ünsüz ünlüyle başlayan bir ek aldığı STT’de olduğu gibi tonlulaşır:

d < t: Gökçen’in *efradı* dürbününden seçilir [*< efrat-ı*] (GETb)

b < p: Saramadım *ahbabımı* peşine [*< ahbap-ımı*] (KET)

Bir *yiğitiharbe* gönlü var ise [*< harp-e*] (ÇETb)

Bir alıntı kelimedede iç sesteki tonsuz ünsüz STT’den farklı olarak sonraki ünlünün etkisiyle tonlulaşmıştır:

Ah *kahbece* kalktılar / Nice canlar yaktılar [*< kahpece*] (PMET)

Tonsuz ünsüzün iki ünlü arasında tonlulaşmadığı örneğe de rastlanmaktadır:

Bir *yiğitin* harbe gönlü var ise [*< yiğidin*] (ÇETb)

2.1.2. Tonsuzlaşma

Tonsuzlaşma (ötümsüzleşme, titreşimsizleşme, sedasızlaşma) tonlu ünsüzlerin, yerini tonsuz karşılıklarına bırakmasıdır (Boz, 2002: 65). Tonsuzlaşmanın oluşumunda daha çok tonlu ünsüzün tonsuz ünsüzle ilerleyici ya da gerileyici benzeşmesi etkilidir: Arapça yahut Farsça kelimelerdeki tonlu ünsüzlerin hem türkülerde hem STT’de tonsuz karşılıklarının kullanıldığı görülebilmektedir. STT’de tonlu olan bir alıntı kelimenin türkülerde tonsuzlaştığı da tespit edilmiştir:

p < b: Çakıcıyı görünce / *Zaptiyeler* kaçtılar [*zaptiye* < *Ar. zabtiyye*](OZT)

f < v: Kaçtı da kızanların *mafettin* beni [*< mahvettin*] (GETb)

2.1.3. Süreksizleşme

Sürekli ünsüzlerin çeşitli sebeplerle süreksiz ünsüzlere değişmesidir. Bu değişmeye kelime ön sesinde rastlanmıştır:

c < j: *Candarmalar* korkudan / İlkurşundan kaçtılar [*< jandarmalar*] (FST)

2.1.4. Tonlu-Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

Hem tonlu hem de sürekli olan ünsüzler arasında görülen ses değişmeleridir:

l < r: *Selvi* senden uzun yok / Yaprığında gözüm yok [*< servi*] (KZT, ÇETc)

ğ < y: Kıratımın üstünde sırmalı *eğer* [*< eyer*] (KEA)

ğ < v: Gökçen Efem aman aman şimdi gelir *döğüşten* [*< dövüşten*] (GETa)

2.2. Ünsüz Benzeşmesi

Bir sözcükte bulunan ve boğumlanma noktaları birbirine yakın olan iki ünsüzden birinin diğerini kendisine benzetmesi olayıdır. İlerleyici ve gerileyici olmak üzere benzeşme, hem kelime tabanlarında hem de eklenmeye veya ulanmaya bağlı durumlarda görülebilmektedir (Boz, 2002: 75). Türkülerde eklenmeye bağlı ilerleyici benzeşme örneğine rastlanmıştır:

Şu derenin suları *kannan* akıyor [*< kan ile(n)*] (GETb)

2.3. Ünsüz Türemesi

Türkülerde, kelime son sesinde “m” ünsüzünün türetildiği tespit edilmiştir. Özellikle edat ve zarf olarak kullanılan isim cinsinden kelimelerin sonlarında görülen bu “m” türemesi teklik birinci kişi iyelik eki “+m” ile ilişkilendirilmektedir (Gemalmaz, 1995a: 204; Uysal, 2011: 82).

m < φ: Amanın da dumanın ne imiş / Evlenmeli *barim* değilmiş [*< bari*] (OZT)

2.4. Ünsüz Düşmesi

Türkülerde, kelime iç sesinde ünsüz düşmesi tespit edilmiştir:

φ < h: Kaçtı da kızanların *mafettin* beni [*< mahvettin*] (GETb)

Şu Aydın'ın *mapusuna* / Hayran oldum yapısına [*< mahpusuna*] (PET)

2.5. Grup Düşmesi

Ünlü ve ünsüzden oluşan birden fazla sesin düşmesidir (Boz, 2002: 73). Türkülerde grup düşmesi örneğine fazla rastlanmamıştır:

Muhabetler kuruldu / Desti *dümbek* vuruldu [*< dümbelek*] (KB)

2.6. Ünsüz İkizleşmesi

İlk hecesi ünlü ile biten iki veya üç heceli kelimelerde ikinci hece başında bulunan ünsüzün birinci hecenin sonunda türeyerek ikizleşmesi ile oluşan (Uysal, 2011: 82) bu olay, Ödemiş'in efe ve zeybek türkülerinde de görülmektedir:

-dd- ikizleşmesi: Fındık *Sıddıkem* / Ödemiş'in şekeri [*< Sıdika'm*] (FST)

2.7. Ünsüz Uyumu

Zeynep Korkmaz ünsüz uyumunu“sözcüklerin eklerle genişletilmesi sırasında veya yan yana gelen hecelerde, tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra genellikle tonsuz ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyum” olarak tanımlar (Korkmaz, 2007: 232). Ünsüz uyumu Türkülerde bir iki örnek dışında STT ile paralellik gösterir:

Aman beyler *yoldan geldim* yorgunum / Yorgun değil bir güzele vurgunum (İMEUH)

Haber var mı Efem dün geceki *cümbüşten* [*cümbüş-ten < cümbüş-den*] (İMT)

Çek *kayıkcı* kayığı geçeyim [*kayık-çı < kayık-çı*] (ÇETb)

Kır atımın nalı *yoktur* [*yok-tur < yok-dur*] (PMET)

Çıktın kale düzüne kan *ettin* beni [*çık-tın < çık-dın, et-tin < et-din*] (GETb)

SONUÇ

Ödemiş'in efe ve zeybek türkülerini bölgenin ağız özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Fonolojik yapı açısından yapılan incelemede Türkülerin STT'nin özellikleri yanında bölgenin ağız özelliklerini de bulundurduğu gözlenmiştir. Bir dil için standart dil ne kadar önemliyse o dilin tarihî gelişimlerine ışık tutan ağızlar da o kadar önemlidir. Türküler, içerdiği yerel ve özel kullanımlarla dil incelemeleri için önemli bir malzeme oluşturmaktadır. Bu çalışmada daha çok Türkülerin STT'yle benzeşmeyen örnekleri vurgulanmıştır. Türkülerin STT'den farklılık gösteren başlıca özelliklerini şöylece sayabiliriz:

Türkülerde kalınlık-incelik uyumunun ilerleyici benzeşme yoluyla STT'den ileri olduğu örnekler vardır: *kirez < kiraz, şahan < şahin*. İnceltici özelliğe sahip ünsüzler nedeniyle kalınlık-incelik açısından uyumsuzluk da görülen bir olaydır: *Bahçevan < Bahçıvan*.

Hem ön ve iç hem de son seste tonlulaşma görülen ses değişmelerindendir: *desti < testi, netdin < ne ettin, Mehmed < Mehmet*.

Eklenme sırasında “l” ünsüzü “n” ünsüzüne değişir: *kannan < kan ile(n)*.

Ünsüz ikizleşmesi olarak “-dd-” biçimi ile karşılaşılmaktadır: *Siddikem < Sıdıka ’m*.

Edat ve zarf olarak kullanılan isim cinsinden kelimelerin sonunda “m” türemesi görülür: *barim < bari*.

KISALTMALAR

Türkü Adları

BET: Bakırlı Efe Türküsü

ÇET: Çakıcı Efe Türküsü

ÇT: Çakıcı Türküsü

ET: Efem Türküsü

FST: Fındık Siddikem Türküsü

GET: Gökçen Efe Türküsü

İMEUH: “İnce Mehmed Efe” Uzun Havası

İMT: İnce Mehmed Türküsü

KB: Kör Bayram

KEA: Kamalı Efe Ağıtı

KET: Kamalı Efe Türküsü

KT: Kamalı Türküsü

KZT: Kamalı Zeybek Türküsü

OZT: Osman Zeybek Türküsü

ÖET: Ödemiş Efe Türküsü

Öİ: Ödemiş’in İçinde

ÖS: Ödemiş Seslenişi

PET: Poslu Efe Türküsü

PMET: Poslu Mustan Efe Türküsü

PMET: Posluoğlu Mehmed Efe Türküsü

Diğer

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

ET: Eski Türkçe

S: Sayı

s.: sayfa

STT: Standart Türkiye Türkçesi

TDK: Türk Dil Kurumu

KAYNAKÇA

- Boz Erdoğan, **Afyon Merkez Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2002.
- Coşkun Volkan, **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Ergin Muharrem, **Türk Dili**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2000.
- Gemalmaz Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995a.
- Gemalmaz Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995b.
- Gemalmaz Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları III**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995c.
- Karpuz Hacı Ömer ve Gaddar Zeliha, Efelilik ve Zeybeklikle İlgili Terminoloji Üzerine Bir İnceleme, **Zeybek Ateşi 2. Ulusal Efe Kurultayı Türk Tarihinde Efe ve Zeybek Kültürü Sempozyumu**, Ödemiş 2012; Basım: Sempozyum Bildirileri, İzmir 2013, s.29-37.
- Karpuz Hacı Ömer ve Uysal İdris Nebi, Karaman İli Ağzlarının Şekil Bilgisi Özellikleri Bakımından Anadolu Ağzları Arasındaki Yeri, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S: 26 (2009), s.54-62.
- Korkmaz Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.
- Uysal İdris Nebi, **Karaman İli Ağzları ve Anadolu Ağzları Arasındaki Yeri**, Komsan, Karaman 2011.
- Yavuz Behiç Galip, Ödemiş Türküleri -I-, **Bülten 5**, Ödemiş Lisesi Eski Eserleri Koruma ve Tanıtma Kolu Yayını, Ödemiş 1980, s. 93-101.